Gönderim Tarihi: 18.04.2020

Kabul Tarihi: 21.05.2020

İKTİDAR TEKNOLOJİ İLİŞKİSİNE DİSTOPİK BİR YAKLAŞIM: KENT GÜVENLİK YÖNETİM SİSTEMİ MERKEZLERİ ELEŞTİRİSİ

A Dystopic Approach on Relation of Power and Technology: Criticism of the
Urban Security Management System Centers

Ülhak ÇİMEN

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi,
İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü,
ulhacimen@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7307-4874

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Toplumsal bedenin terbiye edilerek denetim altına alınması, iktidarların devamlılığı için hayati önem taşımaktadır. Yaşanılan toplumun denetim altına alınabilmesi için o dönemin teknolojilerinin iktidarlar tarafından kullanımının son derece önemli olduğu düşünülmektedir. İktidarlar döneme ait teknolojileri başarılı şekilde kullanarak bedeni terbiye etmesini başaramışlardır. Beden terbiye edilirken genelde terbiye edici pratiklerin kişilere faydalı olacağı ve özgürlük sağlayacağı söylemiyle hareket edilmektedir. İnsanlarda iktidarın sürekli bir biçimde kendilerini izlediği hissinin oluşturulması amaçlanmaktadır. Sürekli biçimde izlenmeseler bile, kişilerden sürekli izlendiklerini düşünmeleri ve hareketlerini buna göre düzenlemeleri beklenmektedir.

Kent güvenlik yönetim sistemi merkezleri farklı kaynaklardan elde edilen verileri gözetlemede, anlamlı hale getirmede ve insanlar üzerinde denetim oluşturmada iktidarlar için fazlasıyla önemlidir. Bu çalışma Türkiye’de insanların sistematik biçimde gözetlemelerini sağlayan kent güvenlik yönetim sistemi merkezlerinin ve bu merkezde kullanılan speed dome kameraların distopik benzerliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Teknoloji, Kent Güvenlik Yönetim Sistemi, Kamera, Distopya.

Abstract

Taking the social body in hand by discipline is essential for progression of the power. It is thought that in order to take the society under control, the usage of the technologies of that time by the power is extremely important. The power has achieved to discipline the body by using the technologies of that time successfully. During disciplining the body, it is generally acted with the statement that the disciplining practises will be useful to the people and ensure freedom. People are aimed to feel watched constantly by the power. Even though they are not watched all the time, individuals are expected to think as they are watched

constantly and organise their behaviours according to that.

Urban security management system centers are exceedingly important for the power to observe the data acquired by different sources, make them meaningful and control over people. In this study, it is aimed to reveal the dystopic similarities between urban security management system centers which provide the systematic observation of people in Turkey and the speed dome cameras used in the centre.

Keywords: Power, Technology, Urban Security Management System, Camera, Dystopia.

1.GİRİŞ

Gözetim mantığında hem topyekûn hem de bireysel gözetim vardır (Foucault, 2012, s. 86). Önceleri bireysel maksatlı yapılan gözetlemeler çeşitli teknolojik yardımlarla birlikte kolektif gözetlemeyi de mümkün kılmıştır. Aynı anda büyük insan kalabalıklarını gözetim altında tutmak amacıyla ortaya çıkan teknolojik yapılar bir bölgede yaşayan bütün şahısların gözetlenmesini olanaklı hale getirmiştir. Kolektif gözetim tam anlamıyla modern çağda gerçekleşmiş ve iktidar, çeşitli yardımcı araçlarla toplumsal hayatın bütün ayrıntılarını ve bütün ilişkilerini giderek artan biçimde gözetleyebilmiştir (Foucault, 1992, s. 271). Çeşitli kişilerden oluşan insan kategorilerinin sistematik izlemelerle gözetim altına alınmaları 17. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Foucault, 2012, s. 230). 1600'lü yıllarda 250 bin kişinin yaşadığı Paris'te 6000 insanın kategorize edilerek izlenmesi Foucault için gözetimin sistemleştirilmesi bağlamında oldukça önemlidir. Teknolojik gelişmeler ayrıntılı ve sistematik gözetlemelere imkân tanımaktadır. Bütün gözetim içerisinde gözetimi mutlak zorunlu kişilerin takip edilmesine ve verilerin özelleştirilmesine *minipanoptikon* denilmektedir (Bauman & Lyon, 2016, s. 88). Minipanoptikonda farklı veri tabanlarındaki kişisel bilgiler fonksiyonel sorgulamalarla anlamlı sonuçlar haline getirilebilmektedir.

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Bentham'ın Panopticon'una uygun şekilde işleyen ve Panopticon'a göre dizayn edilmiş birbirinden bağımsız kurumlara fazlasıyla rastlanmıştır. Bu kurumların ortak noktası bireylerin üretim cihazlarıyla, makinelerle, teknolojik aygıtlarla uğraşırken çalıştıkları atölyede, fabrikada, eğitim kurumlarında, sağlık kuruluşlarında vb mütemadiyen gözetlenerek hizaya getirilmeleri ve disiplin altına alınmalarıdır. Dahası kişilerin iş yaşamlarının haricinde sisteme uyum sağlayıp sağlamadıklarının belirlenmesi amacıyla gözetime devam edilmiştir. Lakin o dönemde gözetimin günümüzdeki kadar teknoloji temelli olmadığı bilinmektedir. On dokuzuncu yüzyılda disiplin biçimleriyle sağlık

evleri, tımarhaneler, kimsesizler yurdu, eğitim kurumları, fabrikalar, atölyeler, ıslah evleri ve hapishaneler kapitalist toplumda iktidar gözetlemesinin önemli parçaları olarak göze çarpmaktadır (Foucault, 2011, s. 126).

Gözetim pratiklerinde iki çeşit takip yapılmaktadır. Bunlardan birincisi genelin gözetimi önemli gören anlayıştır ki burada kamera görüntüsü içerisine giren bütün bireylerin verileri toplanmakta ve depolanmaktadır. İkinci gözetimde ise bireysel gözetim yapılmakta ve kişiye ait veriler anlık olarak değerlendirmeye alınmaktadır. İkinci gözetim verilerin aciliyeti durumunda yapılmaktadır. Sistem genel ve bireysel gözetimi durmaksızın yapabilecek teknolojik olanaklara sahiptir. Yani genelin ve bireyin bütün verilerinin istenilen zamanda çeşitli eşleştirmeler yapılabilmesi için kullanılmasında herhangi bir teknolojik engel bulunmamaktadır.

Dolgun'a (2005, s. 118) göre insanlar istihbarat toplumunda yaşamaktalar. İstihbarat toplumlarında tarihsel olarak gözetim dört şekilde gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi, egemen gücün iktidarını pekiştirmeye yarayan ve egemen güç hakkında söylenilenleri gizlice dinleyerek egemen güce aktaran *havadis jurnalleri*; ikincisi, ulus-devlet içerisinde iktidarın vatandaşları kategorize etmesine yarayan *fişleme*; üçüncüsü, enformasyon teknolojilerinin yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığı dönemlerde teknolojik yeterliliği bağlamında *teknik dinleme* ve dördüncüsü, enformasyon teknolojilerinin yardımıyla gerçekleşen gözetlemeleri kapsayan *elektronik gözetim biçimleridir*. Günümüzde gözetlemenin en yaygın olduğu biçim elektronik gözetim biçimlerini de kapsayan dijital gözetim teknolojileridir. Bu gözetleme biçiminde gözetim çok yönlü, açık uçlu, çapraz ve fonksiyonel biçimde yapılabilmektedir.

Birbirinden farklı gözetim biçimleriyle insanların sürekli takip edildikleri kabul edilmektedir. İnsanların yaşadıkları hemen hemen bütün alanlara gözetleme araçları yerleştirilmiştir (Bauman, 2005, s. 281). Yine Bauman'ın (1999, s. 28) ifadesiyle gözetim her zaman ve her yerde kesintisiz sürmektedir. Gözetimin bu denli insan yaşantısıyla içli dışlı olduğu bir dünyada gözetim toplumu kavramının doğru anlaşılabilmesi için gözetimin problemleri yönlerinin ortaya konulması, belirsiz taraflarının tartışılması ve faydalı yanlarının gösterilmesi gerekmektedir (Lyon, 2013, s. 21).

Gözetlenen bireylerin davranışlarını düzenlenmesi için iktidarın sürekli gözükmesine gerek yoktur. Böylelikle iktidarın görünmezliği ve

varlığının kanıtlanamazlığı ilkesi ortaya çıkmaktadır. Gözetlenen birey sürekli biçimde zihninde gözetleme kameralarını ve iktidarı imgelemelidir. İktidarın varlığının kanıtlanmaz olmasıyla birlikte gözetlenen o esnada izlenip izlenmediğini bilmemeli, ama bunun sürekli olabileceğinden de kuşku duymamalıdır (Foucault, 1992, s. 253). Gözetim sistemi merkezlerinin ve gözetleme araçlarının her yerde mevcut bulunması gözetimin sürekli ve sistemli yapıldığını göstermesi bağlamında önemlidir. Çünkü iktidarın görünmezliği durumunda gücü ortaya koyacak çeşitli gözetleme araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Gözetleme araçları iktidar adına görev yapan çok çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır. Bunlar gözetleme merkezlerindeki görevliler olabileceği gibi gözetlemeyi sağlayan çeşitli teknolojiler de olabilmektedir.

İktidarların hegemonyası altındaki teknolojiler, bireylerin gözetlenerek denetim altına alınmasını sağlamaktadır. Bu anlamda iktidar, genel gözetim yapması şekliyle makro iktidar, iktidara gözetim hususunda yardımcı olan teknolojiler (kameralar, bilgisayarlar vb) çerçevesinde ise mikro iktidar şekliyle tanımlanmaktadır (Çoban, 2016, s. 121). Ancak iktidarın insanlar üzerindeki tahakkümü görünür hegemonya mantığına göre gerçekleşmemektedir. Tahakküm, iktidarın rahatsız edici bir kontrol ve gözetim yapmasından ziyade, yöneticilerin devreden çıkması mantığına göre işlemektedir (Bauman, 2011, s. 103). Özgürlükler dünyası olarak nitelenen dünyada teknolojik temelli yeni hegemonya biçimleri ortaya çıkmakta ve yine teknoloji bağlamı bu hegemonya gelişimini mütemadiyen sürdürmektedir. Mevcut hegemonya bireylerin gözetlenmesini, izlenmesini, dinlenmesini, kayıt altına alınmasını; bireyin bilgilerinin depolanmasını; geri çağırılmasını, eşleştirilmesini buyruklamaktadır.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Çalışmamız ülkemizde gözetleme teknolojilerinde oldukça önemli ve yaygın olan Kent Güvenlik Yönetim Sistemi'nin distopik yönlerini göstermeyi amaçlamaktadır. Yine çalışma Kent Güvenlik Yönetim Sistemi'nde görev yapan kişilerin gözetim kameralarını amaç dışı kullanmalarının önlenmesi amacıyla farkındalık oluşturmaya hedeflemektedir.

Ülkemizde sık sık mahremiyet, insan hakları, iktidar ve hukuk bağlamlarında tartışılan gözetleme sistemlerinin problemleri yönlerini göstermesi çalışmamızın önemli olarak görülmesine nedendir. Ayrıca gözetlemenin teknoloji marifetiyle ne denli yaygınlaşabileceğini ve derinleşebileceğini göstermesi anlamında çalışmamızın öneme değer olduğu

düşünülmektedir.

2.1. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda kavramsal çerçeveyi belirlemek için literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada iletişim biliminin yanı sıra, sosyoloji, felsefe, tarih, siyaset gibi sosyal bilimler alanlarından ayrıca teknoloji, mühendislik literatürlerinden de faydalanılmıştır.

2.2. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Kent Güvenlik Yönetim Sistemi; Şehir İzleme ve Yönetim Sistemi, Plaka Tanıma Sistemi, Yüz Tanıma Sistemi, Şüpheli Obje Algılama Sistemi, Mobil Ekip Sistemi, Canlı Yayın ve Komuta Kontrol Sistemi, Coğrafi Bilgi Sistemi gibi birçok bileşenden oluşmaktadır. Çalışmamız Şehir İzleme ve Yönetim Sistemi ve bu sistemde kullanılan Speed Dome kameralarla sınırlandırılmıştır.

2.3. Kavramsal Çerçeve

Çalışmamızın kavramsal çerçevesini disiplin toplumu, aktüel adalet, denetim kültürü ve sosyal orkestrasyon kavramları oluşturmaktadır.

2.3.1. Disiplin Toplumu

Foucault'un kullandığı bu kavram önceleri var olan gösteriş toplumunun modern toplumsal denetlemelerle birlikte disiplin toplumuna dönüşmesini açıklamaktadır. Foucault, Bentham'ın panoptikon diyagramını disiplin toplumuna uyarlamıştır. İnsanlar sürekli görülmeyen bir güç tarafından izlendikleri korkusuyla kendilerini disipline ederek sisteme itaat etmektedir (Lyon, 2013, s. 284). Teknolojik gelişmelerle birlikte insanların kontrol altına alınmalarının kolaylaşması kontrol toplumu kavramıyla açıklanmaktadır. Kontrol toplumu, kapalı ve özgün gözetim mekânlarına dayalı disiplin toplumu anlayışından bütün alanların kolay biçimde kontrol edildiği teknoloji toplumuna geçişi açıklamaktadır (Lyon, 2013, s. 284).

2.3.2. Aktüel Adalet

Risk yönetiminin genişlemesine en büyük katkıyı bilgisayarlar sağlamıştır. Bilgisayar eşleştirmelerinde birden fazla veri tabanından/kaynağından gelen bilgiler eşleştirilerek anlamlı hale getirilmekte ve kişiye uygun profiller saptanmaktadır (Lyon, 1997, s. 153). İktidarlar yüksek teknoloji ürünü olan bilgisayarları (burada bilgisayar kavramı yazılım ve telekomünikasyonu içerimleyecek şekilde kullanılmıştır) istekleri doğrultusunda kullanabilmektedir. Aktüel adalet, risk analizi sonucunda kimin ne zaman hangi suçu işleyeceğini bilerek suç işlenmeden

önce gerekli tedbirlerin alınmasıdır (Lyon, 2006, s. 120). Riskin en aza indirilebilmesi için yetkili kolluk kuvvetlerinin gözetim yapmasında herhangi bir sakınca gözükmemektedir (Lyon, 2006, s. 150). Kimliksel gözetleme istenmeyen davranışların ortaya çıkmasını önleyen ve belirlenmiş davranış şekillerinin oluşmasını isteyen bir anlayıştır. Aktüel adalette kişilerin gerçek söz ve eylemlerinden ziyade söz ve eylem ihtimallerinin olabilirliği dikkate alınmaktadır.

Lyon, davranışın oluşmasından önce davranışı engelleyen gözetlemelere *hiper gözetleme* demektedir (Lyon, 2006, s. 237). Şehir yaşantısında insanlar bazen isteyerek bazen de farkında olmadan gözetim verisi sunmaktadır. Gözetimin mevcut amacı olan olayların ötesine geçerek gerçekleşmesi muhtemel olayları önceden tahmin etmeye dayanmaktadır (Lyon, 2006, s. 132).

2.3.3. Denetim Kültürü

David Garland'ın literatüre kazandırdığı denetim kültürü kavramı, insanların gözetim toplumunda gözetildiklerini bildikleri halde gözetimin bütün pratiklerini kabul ederek içselleştirmelerini, bu durumu yaşamlarının bir parçası haline getirmelerini ve kendilerini disipline etmelerini açıklamaktadır (Aktaran: Lyon, 2013, s. 28). Bauman, panoptikonun mahkûmların hareketlerini kısıtlamasının yanı sıra gözetleyicilerin hareketlerini kolaylaştırdığını düşünmektedir. Ancak gardiyanlar denetimin sürdürülebilmesi için zaman zaman varlıklarını göstermektedir. Günümüz gözetim toplumunda gözetleyenlerin varlıklarını göstermelerine gerek kalmamıştır. Artık insanların kendilerine çeki düzen vermeleri oto kontrol şekliyle gerçekleşmektedir. Bauman, gözetleyenlerin görünmezliği durumunu *panoptik sonrası* kavramıyla açıklamaktadır (Bauman & Lyon 2016, s. 15). Panoptik sonrası dönemde disiplinin gerçekleşmesinde somut bir mevcudiyete gerek duyulmamaktadır. Çünkü insanlar kendilerini disiplinize etmenin yollarını bulmuşlardır.

İnsanlar gözetleyen gözün onlara bakıp bakmadığından, dikkatinin başkalarına kayıp kaymadığından, geceleri uyuyup uyumadığından, başka bir işle meşgul olup olmadığından (yeme-içme, lavabo, dinlenme vb) emin olmamakla birlikte 24 saat gözetim altındaymış gibi davranmak zorundadır (Bauman, 2012, s. 40). Gözetimin bütün biçimlerine insanların uyum sağlamalarına süper normalleşme denilmektedir (Lyon, 2006, s. 239).

2.3.4. Sosyal Orkestrasyon

İnsanların göreceikleri faydanın ödeyecekleri bedelden daha fazla

olduğunu düşüncesiyle veya yanlış bir şey yapmadıkları müddetçe saklayacak/korkacakları bir şeyleri olmadığı gerekçesiyle gözetimi kabul etmeleri durumudur (Lyon, 2006, s. 23). Sosyal orkestrasyonda gözetim zorlayıcı ve baskıcı değildir. Genellikle gözetim, toplumun ayartılması ve gözetimin olumlu olduğu yönünde inandırılması ile gerçekleşmektedir. Bu ayartmada insanlara karşı zorbalık oluşmamakta insanlar gözetime dair pratiklerin önemsiz olduğuna inandırılmaktadır. İnsanların gözetlemelere razı olmasının temelinde korku yatmaktadır. Saldırı, hırsızlık, darp ve cebir, tehlikelere karşı korunma, riskten uzaklaşma vb korkular gözetlemenin kabul edilmesine yol açmaktadır (Lyon, 2006, s. 116). Mahremiyet noktasında da gözetlemeyi makul kılan gerekçe güvenlik ve güvenliğe bağlı biçimde ortaya çıkan korku ekolojisi. Korku ekolojisi güvenlik bağlamında gözetlemeyi isteğe bağlı veya zoraki kabul ettiren düzenlemenin adıdır.

3. TOPLUM, İKTİDAR VE GÖZETİM İLİŞKİSİ

Gözetleme kavramı, toplumların disiplin altına alınmasına ve kontrol edilmesine katkı sağladığı için bu kavramın sosyoloji ile ilişkisi önemli görülmelidir. Teknolojinin gözetlemeyi daha olanaklı kılması toplumların giderek artan biçimde izlenmesini olanaklı kılmıştır. Teknososyal kavramı teknoloji ve toplum arasındaki yakın ilişkiyi ifade etmektedir (Lyon, 2006, s. 50). Bütün teknolojik gelişmeler kültürel, siyasi ve sosyal ilişkilerin ürünüdür (Bauman & Lyon 2016, s. 109). Gözetim sosyal hayatın düzenlenmesinde giderek daha merkezi hale gelmektedir (Lyon, 2006, s. 93). Gözetim noktasında insanların aklına her ne kadar mahremiyet gelse de asıl problem mahremiyet değildir (Bauman & Lyon 2016, s. 24). Mahremiyetten daha önemli biçimiyle gözetimin tarafsızlık, adalet, temel özgürlükler ve insan hakları ile olan ilişkisini dikkate almak gerekmektedir. Çünkü gözetimin belli edilmese bile toplumsal sınıflama yaratmada büyük bir etkisinin olduğu kabul edilmektedir. İktidar sahibi olan gözün bütün toplumu mütemadiyen gözetim altında tutarak bunu güvenlik ve asayiş bağlamına oturtması yani tahakküm kurması *beyaz şiddet* söylemiyle açıklanmaktadır (Çoban, 2016, s. 112). Beyaz şiddet güvenlik söyleminde politik izlemenin önemsiz hale getirilmesidir. Yani gözetleme mekanizmaları güvenlik söylemiyle sürekli izlemeleri makul çerçeve içersine dâhil etmektedir. Uydular, telefon dinlemeleri, kent güvenlik yönetim sistemi kameraları, internet iletişiminin takibi, uzaktan erişim vb teknolojiler beyaz şiddetin gerçekleşme biçimleridir.

Tanrının dünyayı sürekli izleyen büyük bir göz olduğuna inanılmaktadır (Foucault, 2001, s. 175). Jeremy Bentham'ın gözetim iktidarını sınırsız gözetleme sahibi olan Tanrıyla benzer biçimde ele aldığı

düşünülmektedir (Werret, 2016, s. 103). Gözetimde gözetleme yapanlar tıpkı Tanrı gibi gözükmemektedir (Lyon, 1997, s. 95). Gözün iktidarının en büyük korkusu adi suçlar değil politik suçlardır (Çoban, 2016, s. 114). Adi suç işleyenler yakalandıkları müddetçe suçun meydana gelmesiyle alakalı koşullar önemsiz görülmektedir. Gözetim mekanizmalarının kurulumunda elbette ki adi suçları önleyecek oluşumlar mevcuttur. Ancak bu mekanizmalardan öncelikle beklenen politik suçlara ilişkin çözümleme yetenekleridir. Gözetimle ilgili sorunlar gündeme geldiğinde genellikle mahremiyete ilişkin söylemler dikkate alınmaktadır. Lakin mesele salt mahremiyet meselesi olsa bunun çözüm yolları kolaylıkla bulunabilecek türdendir. Gözetim, mahremiyeti aşırıp geçen ve insanların düşüncelerinin çok ilerisinde bir tekniktir. Gözetim ile ilgili meselelerde salt mahremiyetin öne sürülmesi bilinçli bir politika; art alanı gizleyen bir sistematik yapıdır (Lyon, 2013, s. 259). Gözetimin gerçek yüzü görülmek isteniyorsa yapılması gereken mahremiyetin ötesine geçebilmektir. Gözetim, iktidarın kitleleri kontrol edebilmek için sıklıkla başvurduğu bir denetim aracıdır (Arık, 2018, s. 64-65). Bireyler gözetildiklerini bilerek sisteme uyum sağlamaktadır. Böylelikle gözetimi elinde tutan iktidar güçlü bir denetim mekanizması kurabilmektedir.

Gözetleme teknikleri birbirinden bağımsız teknolojilerle gerçekleşmektedir. Bazı durumlarda gözetleyen konumunda yer alan bireyler farklı bir teknolojinin gözetleyeni olabilmektedir. *Quis custodiet ipsos custodes?* (Lyon, 2013, s. 267; Bentham, 2016, s. 25) söylemi gözetleyenlerin de mutlak anlamda gözetlenebileceklerini ortaya koymak için kullanılmıştır.

“Modern zamanlarda gözetim, kapitalizmin ekonomi politiğinin bir parçası olarak (Marx), bürokratik yapının bir ürünü olarak (Weber) ve ceza gösterişten öz-disipline geçiş olarak (Foucault) görülmüştür. Bu bakış açılarının her birinde, belli türde bir sistem ve belli bir benlik anlayışı söz konusudur. Yirminci yüzyılın sonlarında bilgisayar tabanlı gözetimin ortaya çıkmasıyla beraber, kişisel verinin (dolayısıyla, ‘veri ikizi’ ya da diğer adıyla, ‘yazılım benliği’nin) esas olduğu yeni dolayım biçimleri ortaya çıkmıştır. Günümüzde gözetim şebekelenmiş veritabanları bünyesindeki veri akışlarında görülmekle birlikte, hâlâ kurumsal uygulamalar, güç ve kuşkusuz söz konusu verilerin işaret ettiği kişiler ile ilişkilidir” (Lyon, 2013, s. 15).

Karl Marx, emek ve sermaye arasındaki ilişki bağlamında gözetime

özel bir önem vermiştir. İşçilerin gözetilerek denetlenmesi idari denetim açısından olmazsa olmazdır. Max Weber, bürokraside verimliliğin artması için dosyalama sistemine dikkat çekmiştir. Ona göre bilgilerin yazılması, dosyalarda saklanması ve gerektiğinde dosyadan çıkartılması modern işleyiş açısından kıymetlidir.

Foucault ise sosyal kurumların insanların hayatlarını disipline etmesinde oldukça önemli olduğunu düşünmektedir. Askeri düzen, okul üniformaları, fabrika işçilerinin çalışma biçimleri ve bütün mimari yapılar (hapishaneler, akıl hastaneleri gibi) insanları disipline tabi kılmanın bir yolu; terbiye etmenin bir aracıdır. Foucault'a göre gözetim sadece belirli bir alandaki disiplini sağlamamakta bütün bir toplumu denetim altında tutmaktadır. Anthony Giddens (1987, s. 156), bireylerin gelişmiş bilgisayar veri tabanlarıyla ayrıntılı ve düzenli bir biçimde gözetim altında tutulmasına *dosya toplumu* demektedir.

Modern anlayış, gözetimi merkezi toplumsal bir kurum bağlamında kıymetli görmektedir (Lyon, 1997, s. 301). Elektronik teknolojik gelişmeler modern anlayışın işini giderek kolaylaştırmaktadır. Çağdaş toplumların mutlak anlamda kurumsal gözetim yapmaları gerekmektedir. Lyon modernitenin sabit kalmadığını ve sürekli hareket ettiğini öne sürerek modernitenin yeni şekline *geç modernite*, *post modernite* ve *akışkan modernite* demektedir (Bauman & Lyon, 2016, s. 13).

Gözetim de modernite ile olan bağlantısını nedeniyle sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Bu anlamda gözetim; geç gözetim, post gözetim ve akışkan gözetim olarak ele alınmaktadır. Lyon akışkan gözetimi; gözetleme, izleme, takip etme, sınıflandırma, kontrol etme ve sistemli olarak izleme şeklinde tarif etmektedir (Bauman & Lyon, 2016, s. 19).

Görülmeden görebilen gözetleme mantığının kapalı alanlar dışındaki başka kurumlara da uygulanmasıyla birlikte siyasi otorite ekonomik, etkili ve başarılı bir biçimde bireyleri ve genelinde toplumu disiplinize etmektedir. Kapalı alan mantığındaki sürekli gözetim ve disiplin üzerine kurulu yapıların mütemadiyen artmasının sebebi kapalı alanlarda uygulanan gözetim tekniklerinin yani mikro-mekanizmanın başarılı bir biçimde sonuç vermesidir.

Kapitalist sistemin veya burjuvazinin hedeflediği şey delilerin, hastaların ve suç potansiyeli olan kişilerin ötekileştirilerek sınırlandırılması ve mütemadiyen gözetlenmesi değil; sınırlandırma mantığının kullandığı mantık ve tekniklerin hedefe ulaştırmasıdır (Foucault, 2011, s. 17). Sınırlandırma mantığının başarısı bütün toplumun gözetlenmesinde

gerçekleşecek başarının önemli bir ispatıdır.

3.1. Panoptik Gözetleme

Gözetim toplumu analizi yapılırken özellikle iki metafor öne çıkmaktadır. Bunlar *Panoptikon* ve *Büyük Birader* kavramlarıdır. Panoptikon ütöpik ve distöpik niteliklerin ikisini de barındırmaktadır. Yani ütöpyacı ve anti ütöpyacı çatışmalar bir arada bulunmaktadır. Lyon buna gerekçe olarak “geleceğin en iyi haliyle gerçekleşeceğine beslenen umut, en kötüsünün olabileceğinden duyulan korkuyu” göstermiştir (Aktaran Dolgun, 2008, s. 198). Panoptikon, mahkumların göremedikleri ama kendilerini sürekli gören bir otoriteye mutlak itaat etmeleri için tasarlanan bir hapishane modelinin Yunanca ismidir. Her ne kadar Jeremy Bentham Panoptikon planını hapishane planı olarak tasarlasa da düşünce, kardeşi Samuel Bentham’ın bir fabrikadaki işçi denetimi için oluşturulan plandan devşirilmiştir (Lyon, 2013, s. 57). Jeremy Benham Panoptikon fikrini kardeşinden alarak yirmi bir mektuptan oluşan Panoptikon Mektuplarını yazıp babası Jeremy Bentham ve arkadaşı George Wilson’a göndermiştir (Watkin, 2016, s. 78-79). Jeremy Bentham’ın kardeşinin tasarımına katkısı herhangi bir istisna olmaksızın çok sayıda insanın gözetim altında tutulmasını uygulanabilir kılmıştır (Werret, 2016, s. 108). Panoptikon ilk kez 1786 yılında Rusya’nın güneyindeki Mogilev bölgesinde Krichev malikanesinde tasarlanmıştır (Werret, 2016, s. 89). Jeremy Bentham’ın yarı dairesel panoptikon tasarımında arka taraftan aydınlatma sağlanarak, tek hücreli koşullarda mahkûmların görünürlüğünü artırmak amaçlanmıştır. Bentham, bir gözetleyicinin var olup olmadığının bilinmemesi noktasında gözetlenenlerin hücrelerinden bir gölgeyi veya ters ışığı anlayamamaları için gözetleme merkezinin camına sadece panjurlar çekilmesini tavsiye etmekle kalmamış, aynı zamanda gözetleme merkezini doksan derece açıyla kesen bölmeler ve bölümler arası geçişlerde kapıların yerine çapraz yolları önermiştir (Foucault, 1992, s. 253). Bunun nedeni kapı çarpmalarının, sızan ışıkların veya aralıkların iktidarın varlığını belli edebileceği ihtimalidir. Panopticon’un çift yapılı bir anlamı vardır. Bu anlam iktidarın asla görülmemesi ama iktidarın her şeyi görmesidir.

Panoptikon; gözetlenen insanların kendilerini her zaman gözetim altındaymış gibi hissetmelerini sağlamakta dahası gözetlenen insanların mümkün olan en geniş zaman diliminde gerçekten gözetilmelerine imkân tanımaktadır (Bentham, 2016, s. 23). İnsanlar kendilerinin sürekli gözetim altında olduklarını düşündüklerinde gözetimin etkisi de fazlalaşmaktadır. Görenin her yerdeliği ve görünmezliği insanları disipline etmede oldukça başarılı sonuçlar ortaya koymaktadır (Bentham, 2016, s. 25). Görenin her yerde olabilirliği yani belirsizliği insanları itaat ettirmenin bir aracıdır.

Lyon'un söylemiyle *asimetrik bakış* insanları disipline etmede oldukça önemlidir (Lyon, 1997, s. 95).

Kişisel ve sürekli gözetim biçimi altında, denetim, cezalandırma ve ödüllendirme biçimi altında ve ıslah biçimi altında, yani bireylerin bazı kurallara göre dönüştürülmesi ve şekillendirilmesi biçimi altında bireylere uygulanan bir iktidar biçimidir bu (panoptisizm). Panoptizmin bu üçlü yanı - gözetleme, denetim ve ıslah- toplumumuzda var olan iktidar ilişkilerinin temel ve karakteristik bir boyutu gibi durmaktadır (Foucault, 2011, s. 236).

Panoptikonda iktidara bağlı gözetim mekanizmalarının gerçekleştirdikleri denetimin amacı sisteme mutlak uyumu sağlamaktır. Panoptikonda merkezi konumdaki gözetleyicinin görme üstünlüğünün insanlar üzerindeki mutlak etkisi gösterilmeye çalışılmıştır. Foucault Panoptikon'u gözetim sayesinde içselleştirilerek kişiliğin bir parçası haline gelmesi bağlamında idealize edilmiş toplumun mikrokozmu olarak görmektedir (Werret, 2016, s. 88). Teknoloji ile uyumlu gözetim toplumlarında izlemeler daha kolay hale gelmiştir. Bugün gözetleme gücünü ellerinde bulunduranlar hakkımızda belki de bizden daha fazlasını bilmekteler. Ancak bizler gözetlemenin zamansızlığı ve mekânsızlığıyla karşı karşıyayız.

Bugün kişisel veriler hakkında Bentham'ın denetleyicisinin hayal dahi edemeyeceği kadar çok şey bilinmekte, ancak gözetim hakkında panoptik mahkûm alanları ve üretim hatlarında izlenen bireylerin bildiğinden çok daha azı bilinmektedir (Lyon, 2013: 257).

3.2. Büyük Birader Metaforu

Gözetim toplumlarına eleştirel yaklaşımlar için en sık kullanılan kavramlardan en önemlisi şüphesiz *Büyük Birader* metaforudur (Bauman & Lyon, 2016, s. 21). Büyük Birader kavramı George Orwell'in 1984 romanında ele aldığı mutlak anlamda gözetleyici gücü temsil eden nosyondur.

Piramidin tepesinde Büyük Birader oturmaktadır. Büyük Birader yanılmaz ve her şeye kadirdir. Tüm başarılar, tüm kazanımlar, tüm zaferler, tüm bilimsel buluşlar tüm bilgiler, tüm bilgelikler, tüm mutluluklar ve tüm erdemler doğrudan onun önderliğinden doğar ve ondan esinlenir. Büyük Birader'i

bugüne kadar gören olmamıştır (Orwell, 2016, s. 227).

Kişilere ait bütün verilerin bütünsel biçimde tek bir kişi ve partinin elinde olması; bu verilerin sadece tek bir kişi ve parti tarafından kullanılması Büyük Birader'e gönderme yapmaktadır. Büyük Birader metaforunda totaliter bir potansiyel ve devletin katı biçimde kendi iktidarını egemen kılması görülmektedir. Büyük Birader'in en önemli özelliği algılanamazlığıdır (Lyon, 1997, s. 89). Büyük birader insanların zoraki veya kölece boyun eğmesinden hoşlanmamaktadır. İnsanlar özgür ve hür iradesiyle dizgeye teslim olmalıdır (Orwell, 2016, s. 277).

Büyük biraderin emrinde pencerelerden insanların evlerini gözetleyen polis devriyeleri bulunmaktadır (Orwell, 2016, s. 14). Günümüzde gözetim, Büyük Birader tarafından merkeziyetçi sistemlerde değil güvenlik ve demokrasi adına özgür toplumlarda yaygınlaşmaktadır: Denilebilirse kadife eldiven demir yumruğu saklamaktadır (Marx, 1989, s. 232; Lyon, 1997, s. 91; Dolgun, 2008, s. 209; Lyon, 2013, s. 63). Gözetimin çelişkili biçimde demokratik toplumlarda yaygınlaşması insanların kolay biçimde manipüle edildiklerini göstermektedir. Lyon'a göre (1997, s. 45) gözetim demokrasinin öteki yüzüdür.

Düşünce Polisi'nin kime, ne zaman ve hangi sistemle bağlandığını kestirmek çok zordu. Herkesi her an izliyor da olabilirlerdi. Ama size istedikleri zaman bağlanabildikleri açıktı. Çıkardığınız her sesin duyulduğunu, karanlık olmadığınız sürece her hareketin gözlemlendiğini varsayarak yaşamak zorundaydınız; zorunda olmak ne söz, artık içgüdüye dönüşmüş bir alışkanlıkla öyle yaşıyordunuz (Orwell, 2016, s. 15).

Mevcut yenilikler gece görüntü verebilen kameraları olanaklı kıldığı için teknolojinin tele ekranları aşp geçtiğini söyleyebiliriz.

1984 romanında herkesin yanında ya da tele-ekranın kapsama alanındayken düşüncelere hâkim olamamak büyük tehlikedir. En küçük şeyler bile insanları ele verebilmektedir. Sürekli göz seğirmeleri, farkına varılmadan yüzdeki kaygı durumu, kendi kendine konuşmalar olağandışılık belirtisidir ve bu durum bir şeylerin gizlendiği anlamı taşımaktadır. Yüzdeki uygunsuz mimikler ceza gerektiren bir suçtur; bu suça *yüzsucu* denilmektedir (Orwell, 2016, s. 75). Ayrıca insanların kalp atışlarını denetlemeleri mümkün değildir. Tele-ekranlar insanların kalp atışlarından durum saptayabilecek özelliğe sahiplerdir. Bu durum kamera teknolojileri içerisinde anlamlı veriler oluşturabilen Londra'da ki Cromatica sistemini akıllara

getirmektedir (Lyon, 2006, s. 120). Metro istasyonlarında kullanılan bu sistemde kameralardan elde edilen görüntüler anlamlı hale getirilmektedir. Bunun için ise geliştirilmiş bir yazılım kullanılmaktadır. Bu yazılımda değişiklik gösteren renkler ve piksel yoğunlukları olağandışı bir durum olduğu mesajını iletmekte ve kamera operatörü de şahıslara müdahale ettirebilmektedir.

Büyük birader metaforunda mutlak gerçeklik her zaman partinin tasarrufundadır (Orwell, 2016, s. 233). Dolayısıyla insanların gerçekliklerini gerçek nitelikli gerçeklikler olarak değerlendirmemek gereklidir. Sistem gerçeklik dâhil her şeyi himayesinde tuttuğu için gerçeklik ancak parti ve büyük biraderin gerçekliğiyle değer kazanabilmektedir.

Bak, Winston. Bazen iki kere iki beş eder. Hatta bazen üç eder. Bazen aynı anda hem beş hem de üç ettiği de olur (Orwell, 2016, s. 273)

ifadesi gerçekliğin iktidarın eline geçtiğini ortaya koyması bağlamında kıymete değer görülmektedir.

4. TEKNOLOJİ GÖZETİM İLİŞKİSİ

Teknolojinin mütemadiyen geliştiği herkes tarafından kabul edilmektedir. Ancak bu gelişme sadece teknoloji alanında sınırlı kalmayıp toplumsal dönüşümleri de etkilemektedir. Teknolojik gelişmeler bireylerin ve genelinde toplumların gözetlenmesini daha kolay hale getirmiştir. Teknoloji kaynaklı sorunlar teknolojinin doğasından ziyade kullanım biçimlerini belirleyen iktidarlar bağlamında ele alınmalıdır. Çünkü teknolojinin doğası ve kullanım biçimi her zaman için kendisini belirleyen ve kullanan iktidarlara bağlantılıdır. Toplumsal yapı, daha önce emsali görülmemiş teknoloji tabanlı bir yönetime göre oluşturulmaktadır (Dolgun, 2008, s. 194). Bu yönetimde gücü elinde bulunduran iktidar toplumsal yapı içerisinde ayrıcalıklılar ve yasaklılar oluşturabilmektedir. Gözetim pratiklerinin günlük yaşamda bu denli etkili olmasında iktidarların enformasyonu ve bilimi himayesine alması ve yine teknolojik gelişmeleri istediği şekilde kullanması gösterilmektedir. Teknolojik gelişmeler iktidarın diğerlerini gözetlemesini daha kolay hale getirmiştir. Toplumsal yaşamda yer alan birey gözetim teknolojilerinin varlığını her daim ensesinde hissetmektedir (Dolgun, 2008, s. 246). İnsanlar kameralarla izlendiklerini gayet iyi bilmekte ancak verilerin nasıl ve ne amaçla kullanıldığını bilmemektedir. Gözetlenen kişiler kamera görüntüsü verilerinin ne amaçla kullanıldığını anlamak için ne gerekli zamana ne de böyle bir beceriye sahiptir (Turow, 2015, s. 21).

Gözetleme tekniklerinin suçla mücadele noktasında kolluk kuvvetleriyle doğal bir ilişkisinin olduğu söylenmektedir. Önceleri kolluk kuvvetlerinin, belirli kişileri rutin olarak gözetim altında tutarak suçun oluşmasını önlemek arzusunda oldukları düşünülmektedir. Modern polislikte, gözetim artık doğrudan takip ve gizli dinleme ile yapılmamakta bunun yerine teknoloji marifetiyle çok yönlü izlemeler yapılmaktadır (Dillon, 2012, s. 517). Yani mevcut zamanda polislerin aktif olarak takip yapmasına gerek duyulmamaktadır. Teknolojik donanım, yazılım ve telekomünikasyon kişilere ait bütün verileri anlamlı hale getirecek analizleri yapabildiği için anlık takip ve izlemelere gerek kalmamıştır. Gözetlemelerde kolluk kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen izlemelerde teknolojik yenilikler anlamlı çıktılar sunabilmektedir. Artık özelin takibine gerek kalmamıştır; çünkü teknoloji bütünü takibini yapabilmekte ve çeşitli eşleştirmelerle sonuçlar üretebilmektedir.

Kapalı devre televizyon sistemleriyle gerçekleşen video gözetiminde uzaktan, belirsiz, sistematik, analitik ve otomatikleştirilmiş gözetimler yapılmaktadır (Lyon, 2013, s. 60). Veri miktarı fazlalığının teknolojik bağlamda sorun oluşturmaması gözetimi yapanlarda veri doyumsuzluğu yaratmıştır. O an için gerekli olmayan bir verinin ileride gerekli olmayacağının garantisi yoktur. Yapılan şey gözetlemeye giren bütün kişilerin bütün verilerini hem o an için hem de ilerisi için kıymete değer görmektir. Günümüzde kolluk kuvvetlerinin faaliyetleri suçla mücadelenin ilerisinde; enformasyona, olasılık hesaplarına, risk yöntemlerine ve algoritmik hesaplamalara bağlı ortaya çıkan *yeni ceza sosyolojisi* ile değerlendirilmektedir (Lyon, 2013, s. 65).

“İnsanlarla ilgili verileri, bilgisayar veri tabanlarının işlediği her yerde, bütünlüklü, hapisane benzeri bir tahakküm sistemine kısırlırız” (Lyon, 1997, s. 21).

Mark Poster teknolojik gelişmelerle gözetimin şekil değiştirerek bütün alanlarda görülmesini süper panoptikon kavramıyla açıklamaktadır. (Aktaran Lyon, 1997, s. 103). Bu kavram bedenlerimizin iletişim ağlarına, veri tabanlarına ve enformasyon otoyollarına asılması anlamına gelmektedir. Süper panoptikonda veri tabanlarına sürekli veri sağlayan bireyler gözetime gönüllü biçimde razı olmaktadır (Bauman, 2012, s. 55). Yeni gözetim teknolojilerinde ince şekilde hesap edilmiş boyun eğdirme mantıkları bulunmaktadır. Bu teknolojiler kişisel ve toplumsal verileri ileride lazım olacakları gerekçesiyle saklayabilmektedir. Elektronik teknolojiler bürokratik gözetimin işini kolaylaştırmakta ve gözetimi daha geniş bir alana yaymaktadır (Bauman & Lyon, 2016, s. 50).

İnsanların kamusal alanda mahremiyet talep etmeleri en doğal haklarıdır. İnsanlar sokakta yürürken şehir izleme kameraları vasıtasıyla kimlikler tespit edilmekte ve kişisel veriler depolanmaktadır. Bu durumda insanların kamera görüntülerinin hangi amaçla kullanıldığını ve ne kadar süre ile saklandığını bilmeye hakları vardır (Lyon, 2006, s. 46). Bireylerin görüntüleri kullanıcı operatörleri tarafından ne amaçla seyredilmekte ve kaydedilmektedir. İnsanlar hem kamusal alanda (park, bahçe gibi) hem de özel alanlarda (balkon, pencere gibi) kendilerini kimselerin izlemediklerinden emin olduklarında daha rahat oturabilmektedir. Bu durumda kamera kullanıcılarının zoom in yaparak mahremiyet alanını ihlal edip etmediklerini denetleyen üst birimlerin varlıkları ve yaptırımları merak edilmektedir.

Şehir izleme ve yönetim sistemi kameraları kişilerin haberi olmadan görüntülerini almakta, bu görüntüleri tanımlamakta, eşleştirmekte, çapraz iletişim sistemine sokmakta ve anlamlı veriler üretmektedir. Burada bilgisayarlar görüntüleri çok yönlü işleyen makinelerdir. Bir dönemler kule nöbetçileri, mahalle bekçileri ve polis ekiplerinin var olduğunu bilmek insanlarda güvende oldukları hissi uyandırmaktaydı. Ancak yeni gözetim teknolojileriyle izlenen insanlar kendilerini şiddetli bir biçimde güvensiz hissetmektedir (Bauman & Lyon, 2016, s. 115). Güvenlik ihtiyacı zamanla bağımlılık yapmakta ve insanlar uyuşturucuya bağımlılıkları gibi güvenlik olmadan yaşayamamaktadır (Minton, 2011, s. 171). Dahası güvenlik bağımlılığı, ortaya çıkan her yeni güvenlik teknolojisine de zorunlu bağımlılığı beraberinde getirmektedir.

4.1. Kent Güvenlik Yönetim Sistemi

Kent güvenlik yönetim sistemi şehir düzenlemelerinde birbirinden farklı ve bağımsız sistemlerden gelen verilerin izlendiği merkezin ismidir. Şehir izleme ve yönetim sistemi, plaka tanıma sistemi, hız ihlal sistemi, şüpheli obje algılama sistemi vb sistemlerden gelen veriler kent güvenlik yönetim sistemi merkezinde izlenmekte ve değerlendirmeye alınmaktadır. Şehir izlemelerinde kullanılan kameralar gözetimin teknolojiyle ilişkisinin önemli bir yönüdür. Panoptikonda merkezde yer alan gözetleyicinin odasına *gözetmen locası* denilmektedir (Bentham, 2016, s. 14). Aynı şekilde kent güvenliğinde izlemelerin yapıldığı yere kent güvenlik yönetim sistemi merkezi denilmektedir. Gözetmen locası ve kent güvenlik yönetim sistemi merkezinde görev yapan gözetleyiciler kimse tarafından görülmemekte ancak bu kişiler istedikleri her şeyi görebilmektedirler. Kent güvenlik yönetim sistemleriyle yapılan gözetimlerin iki boyutu vardır. Bunlardan biri suçu engelleme diğeri ise toplumsal kontroldür (Özarslan, 2016, s. 142).

Yani bir yandan soygun, cinayet, hırsızlık, dolandırıcılık, tecavüz, kaçakçılık trafik suçları vb. önlenmeye çalışılırken diğer yandan birey ve toplum üzerinde denetim ve kontrolün oluşturulması amaçlanmaktadır.

Suçun yaşanmadığı güvenli şehir düşüncesi geçmişten günümüze kadar uzanmaktadır. Şehirlerin kamusal düzen ve güvenlik mekânı olarak inşa edilmesi eskiden beri vardır (Lyon, 2006, s. 104). Handrian'ın Pantheon Kilisesi ve Efsanevi Babil Kulesi tamamen gözetime uygun şehir mimarisi örnekleridir. Aynı şekilde Eski Roma kentlerinin şehir mimarilerinin bedensel hareketi terbiye ettiği düşünülmektedir. Ülkemizde Kars İli'nin birbirini paralel kesen kavşaklarında bir zamanlar var olan gözetleme kulelerinden övgüyle bahsedilmektedir. Lyon, bu kulelere kentsel kuleler demektir. Sokakların aydınlatılması (ışık müfettişleri) ile toplumsal denetimin daha fazla başarıldığına vurgular yapılmaktadır (Lyon, 2013, s. 61). 19. yüzyıldan beri kent planlaması yapılırken kent mimarisinin sosyal denetim yönünün dikkate alındığı görülmektedir. Önce mimari anlamda yapılan düzenlemeler ile gerçekleştirilen denetim daha sonra teknolojinin gelişmesiyle farklı bir nitelik kazanmıştır.

Modern toplumlarda polis faaliyetleri için ileri seviye bilgisayar teknolojileri mevcuttur. Bu teknolojiler hükümetler adına görev yapmakta ve ulusal erke katkı sağlamaktadır. İktidar adına çalışan bu teknolojiler işleri kolaylaştırma bağlamında oldukça önemlidir. Lyon kent güvenlik yönetim sistemlerinde kullanılan şehir izleme ve yönetim sistemi kameralarını *elektronik göz* şeklinde tanımlamaktadır.

Elektronik gözlerin minyatürleşmesine gerek yoktur; insanlar kameraları kamu hizmeti olarak görmektedir. Stephen Graham'a göre bir topluma değer verildiğinin göstergesi su, gaz, elektrik ve telefon aboneliğinin yanı sıra insanların yaşadıkları alana kamera takılmasıdır (Aktaran Lyon, 2006, s. 123). Şehir izleme sistemlerinde titiz ve sistematik düzenlemeler sistemin işleyişi açısından oldukça önemlidir (Bauman, 2013, s. 206-210).

Her yeni teknoloji hiçbir zaman yeterli olmadığı anlayışıyla ortaya çıkmaktadır. Şehir izleme kameraları ilk icat edildiklerinde izlemeye bağlı olayların kısa süreliğine kaydedilmesine (en fazla 1 saat) olanak sağlamaktaydı. Veri tabanlarının müsait olması bu işi önce haftalara sonra aylara ve neredeyse sınırsıza taşımıştır. Önceleri görüntülerin çözünürlüğü 720*576 iken şimdilerde full hd görüntüler elde edilebilmektedir.

İlk dönemlerde kameralar sabitken şimdilerde pan/tilt, zoom in/zoom out yapan kameralar mevcuttur. Eskiden sadece görüntü taşınırken

şimdi görüntü ile birlikte seste taşınabilmektedir. Önceleri sadece depolama mümkünken şimdi yazılımlarla çoklu eşleştirmeler yapılabilmekte ve anlamlı sonuçlar üretilebilmektedir.

Uzaktan kontrol mekanizmalarıyla etkin olarak gözetlenen mekânlara *asabi mekan* denilmektedir (Bauman, 2012, s. 27) Günümüz şehirleri gözetleme kameralarıyla mütemadiyen gözetim altında tutulan mekanlar olduğu için bu mekanların asabi mekan niteliği taşıdıkları düşünülmektedir. Asabi mekan anlayışında bölgeleri kategorize etmek oldukça önemlidir. Şehirdeki bölgeleri polisiye anlamda güvenlik bölgelerine ayırmak şehir uzamının yeniden düzenlenmesine ve ötekileştirilen bölgelerin de gözetim altına alınmasına yol açmakta; böylelikle bireylerin sistematik ve etkin gözetlenmesi gerçekleşmektedir (Foucault, 2012, s. 201). Yoksul evlerin refahını artıma görünümüyle yürütülen gerçekte ise ceza niteliğinde onları daha ciddi ve bilinçli bir şekilde gözetime tabi tutulmasına *sosyal panoptizm* denilmektedir (Bauman & Lyon, 2016, s. 74).

Sadece tek merkezden denetimin yapılması, denetleyenlerin denetlenmesinin çeşitli izinler gerektirmesi, denetleyenlerin her zaman için haklı olması, denetimin mutlak anlamda her zaman için gerekli olduğuna inanılması gerçekte insanların atomize edilerek şekillenmesine neden olmuştur (Çoban, 2016, s. 119). Şeyleştirilen insanların hem bireysel hem de toplumsal bilinçleri düşünmeyi ve eleştirmeyi önemsiz kılmaktadır. Bu bireyler, sadece güvenlik kavramına odaklanarak denetimin arka planını önemsiz olarak görmektedir.

Denetimin gerçekleştirilmesinde en elverişli teknoloji kent güvenlik yönetim sistemi kameralarıdır. Kent güvenlik yönetim sistemleri teknolojik panoptikonun önemli bir örneğidir. Kent güvenlik yönetimi sistemi ile yapılan denetim ve gözetimler güvenlik nosyonu altında meşru hale getirilmektedir.

4.1.1. Speed Dome Kameralar

Speed dome kameralar 360 derece yatay ve 180 derece dikey hareket edebilen, yüksek zoom kabiliyetine sahip, gece görüntü elde edebilmeye imkân tanıyan, dış ortamlarda çalışmaya uygun yapıda üretilmiş (sıcak/soğuk/ karlı/yağmurlu vb) şehir izleme ve yönetim sistemi kameralarıdır. Bu kameralar operatör kontrolünde çekim yapabildikleri gibi operatör kontrolünün dışında 360 derece pan yaparak bölge izlemesi de gerçekleştirebilmektedir. Bu kameraların fanusları genellikle siyah renkte olduğu için kameranın nereye izlediği bilinmemektedir. Bu yönüyle speed

dome kameralar Panoptikondaki gözetleyenin görülmemesi amacıyla tasarlanan stor perdelere benzetilmektedir (Bentham, 2016, s. 15).

Merkezi denetleme kulesindeki stor perdelerle denetleyen gözün görünürlüğünün azaltılması ya da tamamen yok edilmesi hedeflenmiştir. Storlarla gözetleyenler mahkûmların göremeyecekleri şekilde gizlenmektedir (Werret, 2016, s. 87). Böylelikle görünmeden gören gücün her yerdeliği hissettirilmek istenmiştir (Bentham, 2016, s. 23). Burada güç her şeyden önce görülmeden görebilen denetçidir; belirsizlik denetleyenin gücünün katmerlenmesini sağlamaktadır (Lyon, 2013, s. 87-88).

Zizek'e göre özne varlığının ontolojik garantisi için kameranın bakışı olmazsa olmazdır (Zizek, 2019, s. 123) Foucault'un (1992, s. 176) "sürekli kayıt, kesintisiz yargılama ve tasnif" diye belirttiği şeyi 24 saat kayıt yapan ve yapılan kayıtların depolandığı teknolojik gözetlemelerle yapılmaktadır. İktidarın vatandaşları gözetim altında tutması çoğunlukla belirsiz, sessiz, gizemli ama dikkatli bir biçimde gerçekleşmektedir.

İktidarın yirmi dört saat açık olan ve bütün yurttaşları gözetim altında tutan gözü, zamanla insanlar üzerindeki baskıyı ortadan kaldırmış ve disiplin kendiliğinden gerçekleşmeye başlamıştır (Foucault, 1992, s. 356). Foucault'a göre disiplin, davranışı ve motivasyonu değiştirmek için ruhu kontrol etmenin bir aracıdır (Aktaran Bauman & Lyon, 2016, s. 67).

5. SONUÇ

Gözetim toplumu analizlerinde genellikle üç başlık üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunlar; panoptik bilgi asimetrisi içinde görülmeden görmenin gücüne yapılan vurgu, mahremiyete ve bireyselliğe iktidarların hoş bakmaması ve kişileri gözetleyen hükümetlerin totaliter/merkezi olmasıdır (Dolgun, 2008, s. 199). Gözetimde her ne kadar gözetleyenlerin gözetlenenlere karşı üstünlüğü olsa da (Lyon, 2013, s. 33) gözetim akışkan hale geldiği için gözetleyenlerin de gözetlenmesi ihtimalini göz önünde tutmak gereklidir.

Panoptik ilkeler fabrika, hastane, ev, okul gibi mekânlarda insanların disipline edilmesinde bilinçli ve planlı bir uygulamanın gerçekleşmesini sağlamıştır. Şimdiki akışkan Panoptikonda ise gözetimin sistemsiz, rastgele ve belirsiz örneklemelerle gerçekleştiği iddia edilmektedir. Lakin Avrupa havalimanlarında sadece Müslümanların uzun süreli sorgulamalara maruz kalmaları aslında gözetim yazılımlarının söylendiği gibi rastgele değil eskisinden daha seçici ve sistematik olduğunu göstermektedir (Bauman ve diğerleri, 2016, s. 25).

Kişilere ait verilerin kolayca değiştirilebilir olması (malleability) kayıtlara duyulan güveni azaltmaktadır (Lyon, 1997, s. 88). Kişilere ait elektronik yollar hiç iz bırakmadan silinebildiği gibi; hiç olmayan yollar yol varmış gibi yeniden işlenebilmektedir. Bu durum Büyük Birader metaforunda verilerin kolaylıkla değiştirilebilirliğini akıllara getirmektedir.

Gözetime imkân sağlayan teknolojileri iyi ya da kötü olarak değerlendirmek sağlıklı sonuçları engellemektedir. Bu durumda gözetim teknolojilerinin güç olduğunu kabul ederek iyi ve kötü yaftasını bu teknolojiyi kullananların amaçlarıyla ilişkilendirmeliyiz. Gözetime olanak sağlayan teknolojilerin kullanılması ve yönetilmesi siyasal, ekonomik ve kültürel bağlamlarda ele alınmalıdır. Gözetim teknolojilerinin doğru şekilde analiz edilebilmesi için bu teknolojilerin toplumsal yapılarla ilişkisi önemli olarak görülmeli hatta bu teknolojiler doğrudan toplumsal yapı şekliyle ele alınmalıdır (Lyon, 1997, s. 68). Dolayısıyla gözetime olanak sağlayan yenilikleri salt teknolojik görmek ve toplumsal yapıyı dikkate almamak gözetim toplumu kavramının yeterince anlaşılmamasına yol açacaktır.

Gözetim teknolojilerinin olumlu kullanımında *şeffaflık* kavramını temele koymak gereklidir. Çünkü pozitif ve üretici bir gözetime insanları inandırabilmek için şeffaflık olmazsa olmazdır. Şeffaflığın öneminde Lyon 3 nedeni önemli görerek açıklamıştır (Lyon, 2013, s. 261): Birincisi; gözetim toplumu gittikçe doymak bilmeyen şekilde kişisel veri açlığı içerisinde ve bu doymazlığın muhakkak sosyo-ekonomik sonuçları oluşmaktadır. İkincisi; gözetim toplumunda elde edilen verilerle neler yapıldığı, kullanım alanlarının neler olduğu, nerelerle paylaşıldığı bilinmemektedir. Üçüncüsü ise kişisel verilere ne olduğunun açıklanamaması insan onurunu ve özgürlükleri ortadan kaldırmaktadır.

Gözetim çalışmalarının asıl görevi gündelik hayatın sıradan detaylarının izlenme, gözetlenme, kaydedilme, takip edilme biçimlerine ışık tutmak ve bunların nasıl gerçekleştiğini, kimin kime yaptığını, neden yapıldığını, öznelerin buna nasıl tepki gösterdiğini, kimi zaman nasıl direndiğini, bunun sonuçlarının ne olduğunu ve kimleri, nasıl etkilediğini sormaktır. Gözetim çalışmaları, en iyi ihtimalle, veri öznelerini güçlendirme ve yeni bir takım kategorik yönetim biçimleri arama yönünde bir bakış açısıyla, modern gözetimin işleyişi ve sonuçlarına ilişkin mevcut kavrayışların ortadan kaldırılmasına, istikrarsızlaştırılmasına yardım edebilir (Lyon, 2013, s. 282).

Ülkemizde kent güvenlik yönetim sistemi kameralarının kurulduğu

İstanbul’da ilk dönemlerde ile elde edilen görüntüler sadece dört gün süre ile depolanmakta ve dördüncü günden itibaren eski kayıtlar silinmekteydi. Görüntülerin silinmesine gerekçe olarak insan hakları söylemi ön planda tutulmuştu. Ancak depolama kapasitesinin artmasını sağlayan teknolojik gelişmeler neticesinde bu süre yedi güne çıkmıştı ve yine daha fazla süre ile görüntü saklanması insan haklarına aykırı olacağı beyan edilmişti.

Mevcut teknolojik gelişmeler büyük verileri depolamadaki kapasite problemini ortadan kaldırdıktan sonra yani sınırsız kayıt imkânı ortaya çıktıktan sonra insan haklarını göz önüne alan kimselere rastlanılmamaktadır. Böylelikle gözetimin insan hakları ile ilişkisinin önemsiz olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Herbert Prantl’a göre “İnsanlar sonunda hapiste olduklarını anlayana kadar çok iyi korunan bir tatil köyünde yaşayacaklarını düşünecektir” (Aktaran Lyon, 2006, s. 92). İnsanların tatil köyü anlayışlarında gözetimin art alanının gözükmemesi önemli bir faktördür. Gözetleme her zaman için çoğunluğun itaatten rahatsızlık duymayacağı akla uygun gerekçelerle yapılmaktadır (Lyon, 2006, s. 15). Örneğin şehirlere kurulan plaka tanıma sistemi kameralarının çalıntı araçları tespit etmede sağladığı fayda kimseyi rahatsız etmemektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken şey gözetlemenin birden fazla yüzü olduğudur.

Panoptik sistem adi suçlara-cinayet, hırsızlık, dolandırıcılık, tecavüz, trafik suçları vb-yönelse de bu suçlar sistemin yeniden üretiminin olanağını yaratan ve sistemin şiddetini meşrulaştıran olanaklar olduğu için bitirilmeleri için uğraşılmaz. Zaten bütün bu suçlar sistemden, sistemin eşitsizlik ve yoksulluk üreten yapısından, kaynaklandığı için sistemde eşitlikçi, toplumsal dönüşüm yaşanmadan ortadan kaldırılmaları da olası değildir (Çoban, 2016, s. 125).

Gözetleme günlük hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Gözetimi sağlayan teknolojiler gözetimin kendisinden daha hızlı şekilde ilerlemektedir. Gözetime imkân sağlayan teknolojileri tam olarak anlayamamışken yeni teknolojilerin sisteme entegrasyonu görülmektedir.

Gözetimin ahlaki yönünün tartışılabilmesi için kişilerden veri alınmasının izne tabi olması, gözetlemenin nedenlerinin belirtilmesi, gözetimin sınırlarının çizilmesi, gözetlenenin izni olmadan üçüncü kişilerle paylaşılmaması, kayıt altında tutulacak verilerin sürelerinin belirlenmesi, verilerin güvenliğinin sağlanması, kişinin gözetime itiraz hakkının olması gerekmektedir (Lyon, 2006, s. 262-263).

6. KAYNAKLAR

- Arık, E.(2018). *Dijital mahremiyet yeni medya ve gözetim toplumu*. İstanbul: Literatürk Acedemia.
- Bauman, Z.(1999). *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar*. (Ü. Öktem, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Z.(2005). *Bireyselleşmiş toplum*. (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z.(2011). *Akışkan modern dünyadan 44 mektup*. (P. Siral, Çev.). İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Bauman, Z.(2012). *Küreselleşme toplumsal sonuçları*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z.(2013). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*. (F. D. Ergun, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Bauman, Z. & Lyon, D.(2016). *Akışkan gözetim*. (E.Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bentham, J.(2016). *Panoptikon ya da gözetim evi*. B. Çoban & Z. Özarslan (Ed.) *Panoptikon: Gözün iktidarı içinde* (ss.9-77). (B. Çoban, Z. Özarslan, Çev.). İstanbul: Su Yayınları.
- Çoban, B.(2016). *Gözün iktidarı üzerine*. B. Çoban & Z. Özarslan (Ed.) *Panoptikon: Gözün iktidarı içinde* (ss.111-138). (B. Çoban, Z. Özarslan, Çev.). İstanbul: Su Yayınları.
- Dillon, M.(2012). *Olaysallık: hakikat siyaseti ve sonluğun mantıksal çözümlemesi*. Ş. Öztürk(Ed). (E. Ünal, Çev.) *Cogito Dergisi Michel Foucault. Sayı: 70-71 Yaz*, 505-535.
- Dolgun, U.(2005). *Enformasyon toplumundan gözetim toplumuna*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Dolgun, U. (2008). *Şeffaf hapisane yahut gözetim toplumu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Foucault, M.(1992). *Hapishanenin doğuşu*. (M. A. Kılıçbey, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M.(2001). *Kelimeler ve şeyler insan anatomisinin bir arkeolojisi*. (M.Ali Kılıçbey, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault M. (2011). *Büyük kapatılma*. (I. Ergüden & F. Keskin Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault M.(2012). *İktidarın gözü*. (I.Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens A.(1987). *Social theory and modern sociology*. Stanford: Stanford University Press.
- Lyon D. (1997). *Elektronik göz*. (D.Hattatoğlu, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Lyon D.(2006). *Günlük hayatı kontrol etmek gözetlenen toplum*. (G.Soykan, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Lyon D.(2013). *Gözetim çalışmaları genel bir bakış*. (A. Toprak, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Marx G.(1989), *Undercover police surveillance in america*. California: University of California Press.

- Minton, A.(2011). *Ground control: Fear and happiness in the twenty firs century city*. Londra: Penguin Books.
- Orwell G. (2016). *Bin dokuz yüz seksen dört*. (C.Üster, Çev.). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Özarslan Z.(2016). Gözün iktidarı: Elektronik gözetim sistemleri. B. Çoban & Z. Özarslan (Ed.) *Panoptikon: Gözün iktidarı içinde* ss.139-153 (B. Çoban & Z. Özarslan, Çev.). İstanbul: Su Yayınları.
- Turow J. (2015). *Gözetleniyoruz*. (M. Benveniste, Çev.). İstanbul: Hil Yayın.
- Watkin C. P. (2016). Bentham'ın 'Panoptikon'u ve Dumont'un 'Panoptique'i. B. Çoban & Z. Özarslan (Ed.) *Panoptikon: Gözün iktidarı içinde* ss.77-86. (B. Çoban & Z. Özarslan, Çev.) İstanbul: Su Yayınları.
- Werret S.(2016). Potemkin ve Panoptikon: Samuel Bentham ve onsekizinci yüzyıl Rusyası'nda mutlakıyetçi mimari. B. Çoban & Z. Özarslan (Ed.) *Panoptikon: Gözün iktidarı içinde* ss.87-110. (B. Çoban & Z. Özarslan, Çev.) İstanbul: Su Yayınları.
- Zizek, S.(2019). *Biri totalitariz mi dedi?* (H. Nalçaoğlu, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.